

Toplumsal Mücadelede Sanatçı Duruşuyla Kathe Kollwitz Ve “The End” (Son) Adlı Eserinin Analizi

Mehmet Fırıncı*

ÖZET

Bu makalede, Alman Dışavurum Sanatı'nın öncülerinden Kathe Kollwitz'in, yaşadığı döneme olan duyarlılığı, sanat anlayışı ve eserleri irdelenerek, 1844 Silezya'sında dokuma işçilerinin ayaklanmasını konu alan The End (Son) adlı eserinin analizi yapılacaktır. Sanatçı, dönemin toplumsal olaylarını seriler halinde ürettiği resimleriyle izleyiciye tarihsel bir belge niteliğinde sunmaktadır.

19. yüzyıl Avrupa'sı birçok gelişmeye sahne olmuş ve bu gelişmeler ekseninde sanatı ve sanatçıyı da etkisi altına almıştır. Sanayileşme sürecinde, insan emeğinin sömürüsü ve insana verilen değerin gittikçe azalması birtakım ayaklanmalara, başkaldırlara yol açmıştır. Kollwitz, sanatçı duyarlılığı ile yaşadığı dönemin sorunlarını, olaylarını eserleriyle irdelemiş ve toplumcu fikirleriyle halkın sesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kathe Kollwitz, Alman Dışavurumculuğu, The End, gravür, litoğrafi.

ABSTRACT

The purpose of this article is to probe Kathe Kollwitz, one of the pioneers of the German Expressionism, her artistic contribution to the era, and her works and to analyze her work “The End” which deals with the rebellion of the weavers (textile workers) in Silesia, 1844. The artist presents the social events in her works in a series that can be described as the historical document.

The nineteenth century witnessed many developments and changes in Europe and they had a great impact on the art and artists. During the industrialization stage, the exploitation of the labor and the less value given to human beings led to many riots and unrest. Kollwitz became the society's mouthpiece in depicting the problems of her era through her social ideas and works.

Keywords: Kathe Kollwitz, German Expressionism, The End, etching, lithograph.

*Mehmet Fırıncı, Yrd. Doç. DEÜ. Buca Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Buca Eğitim Fakültesi Dekanlığı, İstasyon Caddesi, 135 Sok. No:5 35160 Buca/İzmir. Tel: 0 232 420 48 90 mehmet.firinci@deu.edu.tr

GİRİŞ

Sanatımın 'amaçları' olduğunu kabul ediyorum.

Ben insanların böylesine çaresiz ve yardıma muhtaç olduğu bir zamanda etkili olmak istiyorum

*Kathe Kollwitz**

19. Yüzyılda, Avrupa'da sanayileşmenin hızla ilerlemesi, üretimin artması, kentlerin büyümesi ve kapitalizmin kaçınılmaz sonucu olarak ezilen yoksul işçi sınıfının ortaya çıkması, sanatı büyük ölçüde etkilemiştir. Kathe Kollwitz, 20. Yüzyılın ilk yarısında göze çarpan en önemli sanatçılardan biridir. Çalışmaları arasında desenler, gravürler ve litografiler ağır basar. Sanatçı, aynı zamanda bir heykeltıraştır. Kollwitz için sanat toplumsal bir görevdir. Konuları çoğunlukla yoksul, unutulmuş, ezilmiş insanlardır. Sanatıyla toplumsal haksızlığa ve savaşa karşı mücadele etmiştir. 1933'te Hitler'in gücünün artmasından sonra 1919'da kabul edildiği ve profesörlük unvanının verildiği Prusya Güzel Sanatlar Akademisi'nden kovulmuş ve yaşamının son yirmi yılında eserlerini sergilemesi yasaklanmıştır.

Berlin'de yaşamış olan Kathe Kollwitz'in babası aslında avukat olduğu halde duvarcı ustalığı yapan biridir. İlerici bir orta sınıf ailede yetişen sanatçı, babasının desteğiyle bazı yerel sanatçılardan özel ders almıştır. 1884 yılında Berlin Sanat Okulu'na yazılmış ve ardından Münih'te sürdürdüğü eğitimini 1890 yılında tamamlamıştır. Eğitim sürecinde teknik anlamda kendini geliştirirken bir yandan da hayatı boyunca yineleyeceği konuları biçimlendirmiştir.

Kollwitz, döneminin siyasi ve ahlaki sorunlarıyla yakından ilgilenen figüratif bir sanatçıdır. Sanat hayatına baskı resimleriyle başlamış ve Daumier ve Goya'yı örnek almıştır. Yaşadığı dönemin siyasi ortamından o kadar etkilenmiştir ki, eserlerinde bunun izlerini görmek mümkündür. İşçi sınıfıyla yakından ilgilenmiş ve her iki dünya savaşını da yaşayan biri olarak bunları eserlerinde yorumlamıştır.

Bu araştırmada, Kathe Kollwitz'in sanat anlayışı irdelenerek, 1844'de Silezya'da meydana gelen *Dokuma İşçilerinin Ayaklanmasını* konu alan The End (Son) adlı gravürün resim analizi yapılacaktır.

I. SAVAŞA, YOKSULLUĞA KARŞI
KATHE KOLLWITZ (1867-1945)

Geniş toplum kesimlerine ulaşabilme olanakları sunan baskiresim tekniklerine yönelen Kathe Kollwitz, toplumcu fikirlerini, savaşın anlamsızlığını ve acımasızlığını, ölümleri, yoksulluklara isyan ve direnişleri dizeler halinde yaptığı gravürlerle, taş-baskılarla, heykellerle haykırma çalışmıştır. Sanat akademilerinin kadınlara kapalı olduğu ve sanat tarihinin sadece erkek isimlerini tanıdığı bir dönemde çalışmalarıyla dikkat çekmiştir.

19. Yüzyılda, Avrupa'da hızlı bir sanayileşme ve kentleşme sonucunda toplum içinde, olumsuz koşullar altında çalışan bir işçi sınıfı doğmuştur. Toplumun her kesimini etkileyen bu durum doğal olarak sanatın da konusu olmuştur. Kollwitz eserlerinde dizeler halinde bu konuyu çalışmış ve acı çeken, ezilen, haksızlığa uğrayan bu insanların sözcüsü olmuştur. Toplumcu gerçekçi yazarları okuması da onu bu konuyu çalışmaya iten sebepler arasındadır. Zola, Henric Ibsen, Dostoyevski ve Tolstoy etkilendiği edebiyatçılarıdır. Özellikle Zola ve 19. Yüzyılın diğer büyük oyun yazarlarından Ibsen, onun toplumcu gerçekçi eserler üretimini etkilemiştir. Toplumun içinde bulunduğu hastalıklı ruhsal durumu açığa çıkarmış ve yine toplumun yarattığı çelişkilerin içinden çıkamayan bireyin içine düştüğü durumu gözler önüne sermiştir.

Kollwitz eserlerinde, insanlık dışı olaylar, adaletsizlik ve insanlığın kendini yok ediş ile ilgili evrensel semboller aradı (Fichner-Rathus 1995). Sanatçı, onunla aynı dönemde eserler üreten Munch gibi kendi duygularına ses vermiştir.

... her ikisinin de sanatı Nazi rejimi tarafından 'dejenere' addedilmiştir, her ikisi de hastalık ve ölüm korkusuyla kişisel ve sanatsal olarak sarsıntı geçirmişlerdir, her ikisi de ölmeyi arzulamıştır, daha da ilginç Munch çok daha sübjektif ve kişisel bir bakış açısına sahipken, Kollwitz, ilgisini 20.yy.'ın büyük savaşlarına ve politik karışıklıklarına yönelterek duygusal ve kişisel dertlerini toplum ve genelde insanlık adına sanata kanalize edebilmiştir (Ulusoy, 1999: 58).

Kollwitz, gravürleri, taş-baskıları ve ağaç baskılarında sanatı adına yarattığı güçlü imgeleri ile sanat tarihinde yerini almıştır. Baskiresmin malzemesi ve tekniği onun yaşamı

* <http://www.msxlabs.org/forum/edebiyat-www712945-kate-kollwitz.html>

boyunca vazgeçilmez çalışma alanlarından biri olmuştur. Eserlerin çoğaltılabilmesi ve böylece sanatın geniş toplum kesimlerine ulaşabilmesi fikri onun düşüncelerini desteklemiştir.

Yaşadığı dönemin siyasi ve ahlaki sorunları; işçi sınıfının yaşadığı zorluklar, yoksulluğun yarattığı direniş ve tepkiler, dünya savaşları ve bu savaşlar sonucunda yaşanan ölümler ana konuları olmuştur. Sanat tarihine baktığımızda; Van Gogh, Gauguin, Vlaminck, Munch ve El Greco Dışavurumculuğun öncüleri olarak karşımıza çıkar. Fichner-Rathus'un (1995) belirttiği gibi, Kollwitz de Alman Dışavurumculuğunun öncülerindedir. "Dışavurumculuğun üslubu, XX. Yüzyılın başlarında Almanya'da görülen kötümserlik ve sıkıntı havasından kalkılarak yaratılmıştır" (Palmier 1997: 251). Sanatçı, Palmier'in (1997) deyişle, *emperyalizmin* ve *kapitalizmin bunalım ortamında* bir çok önemli eser üretmiştir.

1893-1897 yılları arasında çalıştığı *Dokumacılar İsyanı* serisi, Silezyalı dokumacıların 1844'teki isyanlarının gaddarca bastırılmasını konu edinmektedir. Kollwitz'in mücadele sahnelerinde kadın ve çocuk figürleri ön plana çıkmakta ve böylece kadının toplumsal mücadelede oynadığı önemli rol vurgulanmaktadır. İsyan, erken dönem çalışmalarının başlıca konuları arasında yer almaktadır.

Resim 1. The Weavers I (Dokumacılar); Poverty (Güç), Gravür ve Kuru Kazıma, Statliche Kunst Sammlungen Dresten, 1893, 51,8x51,6 cm.

1898-1903 yıllarında Berlin Kadın Sanatçılar Okulu'nda dersler veren sanatçı, eğitimci kimliğiyle de bilinmektedir.

Resim 2. Esirler, Gravür, Private Collection, 1908, 48x 33,9 cm.

Çağını yansıtan eserleriyle dikkati çeken Kollwitz, 1902-1908 yılları arasında acı, savaş, ölüm ve kurbanlar konularıyla *Köylü Savaşı* dizisini yapmıştır. Bu dizi, 16. Yüzyıl başlarında Almanya'da köylülerin üzerindeki ezici baskının ardından gerçekleşen ayaklanma ve eziyetin etkisiyle oluşturduğu yedi resimlik bir seridir. Kollwitz, sanatıyla yaşadığı toplumu etkilemeye çalışmış ve Alman halkının yaşadığı tarihi olaylara dayalı seriler üreterek, yaşadığı döneme baskiresimleriyle sembolik göndermeler yapmıştır. Ayrıca, sanatçının

çalıştığı konular arasında kendi iç dünyasıyla yüzleştiği *Otoportreleri* önemli bir yer tutar. Ancak bu konular kimi zaman eserlerinin tepki görmesine yol açmıştır. Örneğin konularını yıkıcı bulan imparator II. Wilhelm, Kollwitz'in Berlin Salon Sergisi'nde altın madalya almasını engellemiştir.

Resim 3. Otoportre, Gravür, 1910, 35x42,1 cm.

Kollwitz, aynı zamanda, bronz ve taş malzemeleriyle çalışan bir heykel sanatçısıdır. 1910'da ilk denemeleriyle başladığı heykellerinde, resimlerinde ele aldığı konuları çalışmıştır.

Birinci Dünya Savaşında küçük oğlu Peter'i kaybetmiş ve bu gelişme sanatçıyı derinden etkilemiştir. Bundan sonra, çalışmalarında ölüm temasını rahatsızlık derecesinde yineleyerek işlemiştir.

Resim 4. Anneler, Ağaç Baskı, 1921-1922, 39,8x33,9 cm.

Kollwitz, 1919'da ağaç baskı çalışmaya başlamıştır. 1923 yılında bu teknikle ürettiği, yedi eserden oluşan ve bir annenin savaşa tepkisini yansıtan *Savaş* serisini çalışmıştır. Kişilik ve eğilimlerini, yaşadığı süreci, ağaç baskı tekniğiyle etkileyici biçimde kullanarak baskılarına yansıtan sanatçı, "*Ben insanların böylesine çaresiz ve yardıma muhtaç olduğu bir zamanda etkili olmak istiyorum*" ilkesini, ağaç baskının siyah-beyaz kontrast etkisini kullanarak gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. Thiem'in (1987: 96) de dediği gibi, "Kollwitz'in yaşamı ve eseri bir bütündür".

Resim 5. Kadını Ele Geçiren Ölüm, Litografi, 1934, 21,9x28,8 cm.

1933'de Hitler'in iktidara gelmesiyle Kollwitz, akademideki görevinden ayrılmak zorunda kalmış, sergileri dağıtılmış, verilen nişanlar geri alınmış, eserleri ve kalıpları tahrip edilmiştir. Sanatı Nazi rejimi tarafından yoz olarak nitelenmiştir. Ancak bu sırada Kollwitz, 1934-35 yıllarında sekiz adet taş-baskıdan oluşan *Ölüm* adlı son büyük baskiresim serisini çalışmıştır.

"Kollwitz yapıtlarında, ezilmişlere karşı duyduğu yakınlığı, hüznü dile getirmiştir" (Lynton 1982: 142). Sanatçı, halkın sesi olduğu eserleriyle dönemini yansıtmıştır.

II. DOKUMACILARIN İSYANI SERİSİNDEN 'THE END' (SON)- (1897)

Kollwitz, teknik yetersizliklerden dolayı ilk üçünü litografi, son üçünü de bakır levha üzerine asit oyma ile gerçekleştirdiği altı 'baskı- resim'den oluşan *Dokumacıların İsyanı* serisini 1893-1897 tarihleri arasında yapmıştır. Sanatçı, bu seriyi, Alman yazar Gerhard Hauptmann'ın 1891 yılında yazdığı "Dokumacıların İsyanı" (Die Weber) adlı oyunundan çok etkilenerek çalışmıştır. Oyun, "1844 yılı Silezya'sında yaşanmış tarihi bir işçi ayaklanmasını; kölelik koşullarında açlıkla mücadele eden dokuma işçilerinin isyanını, isyanın askerler tarafından bastırılmasını anlatır. (<http://www.genchat.net/?sayfa=dergi&sayi=7&idyazi=254>). 1844 haziranında Silezya¹ dokumacılarının Lyon'dakilerle ve Britanya'dakilerle aynı karakterdeki bu eylemi, Kathe Kollwitz'i etkilediği gibi Alman şair Heine'ı, aynı çevrede yer alsada almasa da pek çok Alman düşünürünü, Marx ve Engels'i de derinden etkilemiştir. Oyun, Berlin'de ilk olarak 28 Şubat 1893'de gösterilmiştir. İlk sahnelendiği yıl *sınıf nefretini doğuracak şekilde* çizilmiş olduğu gerekçesiyle yasaklanmış, ancak 1894'te serbest bırakılmıştır. Kollwitz'in bu konuyla ilgili yaptığı taş-baskılar ve gravürler, 1889'da büyük bir sergide sanatçıya başarı getirmiştir.

Resim 6. The Weavers VI (Dokumacılar); The End (Son), Gravür ve Aquatinta, 1897, 40,9 x 49,2 cm.

The End adlı yapıt, Kathe Kollwitz tarafından 1897 yılında, gravür ve aquatinta tekniğiyle yapılmıştır. Boyutları 40,9x49,2 cm'dir.

Dönemin siyasi ve toplumsal yapısında ortaya çıkan etnik gruplar içerisinde işçi figürlerinin betimlendiği eserde, ayaklanma sonrası dram sahnelenmiştir. Kollwitz' in bu eserinde ölen işçi bedenlerinin çalışma atölyelerine taşınması canlandırılmıştır. Resme ilk bakıldığında, gözümüz iki ayrı grup halinde toplanan figürler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Daha sonra bu figürler tek tek

¹ İsyanın gerçekleştiği bölge, Silezya, "... tekstil fabrikalarında çalışan ve eve getirilen işlerle iş günlerinin uzadığını gören işçi yığınlarının yoğunlaştığı bir bölgeydi; bu el emeğinin sınırsız sömürüsü, sermayenin hızlı birikimi için gerçek bir zenginleşme kaynağını oluşturuyordu" (http://216.239.59.104/search?q=cache:ehu7YtJfWgJ:praxis.kayyo.com/temp/index.php%3Foption%3Dcom_content%26task%3Dview%26id%3D23%26Itemid%3D2+1844+silezyal%4%B1+dokumac%4%B1lar+isyany%4%B1&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=3&lr=lang_tr).

algılanmaktadır. Arka planda, sağda, olayın dışarıda meydana geldiğini anlamamıza yardım eden kapı; kapıda, birinin sadece başını gördüğümüz erkek figürü ve ona diğer erkek figürünü(ölü olduğu düşünülen) taşımada yardım eden, sırtı bize dönük olarak duran bir erkek figürü daha yer almaktadır. Bu figürün solunda, ayakta duran kadın figürü dikkat çekmektedir. Kapıda olayın şoku ve ağırlığı, acısıyla omuzları aşağıya çökmüş bu kadın işçi, ölen işçilerin içeriye taşınmasına tanıklık etmekte ve sanki olanlar karşısında çaresizliğini dile getirir bir şekilde ayakta güç durmaktadır. Ön planda, solda, yine aynı olayda hayatını kaybetmiş olduğu düşünülen, yerde birbirine paralel uzanan iki erkek figürü, onların arkasında başı kollarının üzerine kapanmış oturan kadın figürü ve onun da arkasında bir dokuma tezgahı görülmektedir. Ölü bedenlerin arkasında, tezgahın tahta basamağına oturan, başını kollarının arasına almış kadın işçinin, iki iş arkadaşını kaybetmenin verdiği acıyla ağladığı düşünülmektedir. Sanatçı, dokuma tezgahıyla *dokuma işçilerinin ayaklanmasına* atıfta bulunarak, izleyicinin olayla bağlantı kurmasına yardımcı olmaktadır. En arkada, dış mekanın resme dahil edildiği pencere ve resmin solunda, dokuma tezgahının arkasında saat görülmektedir. Bu saat ile olayın gerçekleştiği an'a, saat 13.30'a gönderme yapıldığı düşünülmektedir. Kadın ve erkek figürlerinin üzerindeki elbiseler ise aynı tip olmalarıyla dikkat çekmektedir. Uzun siyah elbiselerle kadın işçi sınıfının, erkeklerin üzerindeki kolları yukarıya katlanmış gömlekler ve onun üzerinde yelekleri ile erkek işçi sınıfının temsil edildiği düşünülmektedir.

Kadın işçilerin resme dahil edilmesi, toplumsal mücadelede kadının da önemli bir rol üstlendiğini simgelemektedir. Bu durum, sanatçının diğer eserlerinde de gözlenir. Kollwitz'in resimlerinde kadın, toplumsal cinsiyet bağlamında düşünüldüğünde, kadına değerin verilmediği bir dönemde, bunun aksine isyan yada savaş serilerinde erkeğin yanında çocuğuyla birlikte savaş veren bir tip olarak çizilmiştir. Yaptığı çalışmalarla kendisi de bu toplumsal mücadelenin içinde yer almıştır.

Resimde diyagonal çizgiler ve bunlara karşıt oluşturulan çizgilerle ritim sağlanırken, aynı zamanda da yatay ve dikey çizgilerle bu ritim içinde hareketlilik dengelenmeye çalışılmıştır. Resimde, özellikle de öne çıkarılan bir figür yoktur. Vurgulanmak istenen konu belirli bir noktada toplanmayıp, resmin bütününe yayılmıştır.

Figürlerin formları üç boyutludur. Işığın bu üç boyutlulukta temel araç olduğu düşünülmektedir. Lekeler de, formları çözümlenmeye yöneliktir. Kazıma gravürün özelliği olan çizgiler çoğunlukta kullanılarak siyah ve gri tonlar yaratılmıştır. Resimde, orta

lekeler hakimdir ve çok az kullanılan beyaz lekeler, ışığın gücünü ve loş etkisini arttırmıştır. Resmin tamamını saran ve karşıdan geldiği düşünülen ışık, renk ve biçimleri, yüzlerdeki ifadeyi ortaya çıkarmış ve bunlar kontur çizgileriyle de desteklenmiştir.

Çatı kirişi, taban çizgileri ve geri plandaki pencereden anlaşılabilceği gibi bir enteriyör (oda içi resmi) resmidir. Ancak bir pencere yardımıyla, iç mekan, dış mekana taşınmıştır. Böylece mekanın genişletildiği düşünülmektedir. Yer çizgilerinin gidiş yönüyle de mekan derinliği sağlanmıştır.

Sanatçı, izleyene, kapının dışında olanları görmeye gerek kalmadan ne kadar dramatik bir olayla karşı karşıya olduğunu hissettiriyor. Bunu, küçük bir mekanda dokuma tezgahı ve resimdeki figürlerinin sağlamlığı, onların ruh halini hissettiren ifadeleri ile yapmıştır. Sanatçı, güçlü duygu aktarımıyla bizim de bu an'a tanıklık etmemizi sağlıyor. Yaşananların ardında kalan hareketsiz bedenler *Son (The End)*'u sembolize ediyor.

Kollwitz, Alman Dışavurumculuğu'nun öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. "Bu erken ekspresyonist tarzı, onun dünya görüşünü paylaşan yirminci yüzyıl genç Alman sanatçıları tarafından benimsenmiştir" (Fichner-Rathus 1995: 405). Daha sonra bu genç kuşak Alman Ekspresyonistleri olarak anılmıştır.

SONUÇ

Kollwitz, seriler halinde ürettiği isyan, savaş, ölüm konulu eserleriyle, dönemin siyasi ve ahlaki ortamının sözcüsü olarak, toplumcu gerçekçi bir sanatçıdır. Eserlerindeki vurguları, yarattığı duygusal gerilimler, çizgi anlayışı ve kompozisyon kurgularıyla dışavurumcudur. Yaşadığı dönemin olaylarını betimleyen eserleri önemli birer belge niteliğindedir.

The End (Son) adlı eserinde, Silezya'da 1844'te dokuma işçilerinin ayaklanması ve toplumun ezilen kesimi olan işçi sınıfının yaşadığı mücadelenin dramatik sonuna gönderme yapar. Sanatçı, sembolik anlatımıyla izleyeni yaşanan an'a taşır. İzleyen, bu olayın tanığı konumundadır. Kollwitz, sanat tarihine mal olmuş bir sanatçı olmasının yanı sıra, Alman siyasi ve toplumsal tarihine ışık tutmaktadır. Bu anlamda, *The End (Son)* eseri tarihsel bir belge niteliği taşıdığı için önemlidir. Ölü insan bedenleri olayın nasıl bir sonla bittiğini temsil eder. Eser, tarihte yaşanan olayın aktarımıyla anlatımcı kurama girer.

Kollwitz, sanatı ve kişiliğiyle dünya sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

1. FICHNER-RATHUS, Lois. 1995 Understanding Art. New Jersey: Fourth Edition. Prentice Hall, Inc.
2. LYNTON, Norbert. 1982 Modern Sanatın Öyküsü. İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları.
3. PALMIER, Jean-Michel. 1997 *Dışavurumculuk ve Sanatlar. Modernizmin Serüveni* (Haz. Enis Batur). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
4. THIEM, G. 1987 20. Yüzyıl Alman Ağaçbaskı Sanatı Konulu Dia Gösterisi İçin Giriş. Türkiye'de ve Almanya'da Ağaçbaskı Sanatı. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Sayı 6: 96.
5. ULUSOY, Demet. 1999 Plastik Sanatlarda Toplumsal Cinsiyet, H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cilt : 16, Sayı : 2, Sayfa : 47-73.

İNTERNET KAYNAKÇASI

- KATHE, Kollwitz.
<http://www.msx-labs.org/forum/edebiyat-www712945-kate-kollwitz.html> (04 Aralık 2006).
- ÖNER, M. Tekstil işçileri 1 mayıs'a nasıl gider?
<http://www.genc-hayat.net/?sayfa=dergi&sayi=7&idyazi=254> (11 Aralık 2006)
- "Prusya Kralı ve Toplumsal Reform, Bir Prusyalı" Makalesine Eleştirel Kenar Notları.
http://216.239.59.104/search?q=cache:ehu7YUjFwgJ:praxis.kayyo.com/temp/index.php%3Foption%3Dcom_content%26task%3Dview%26id%3D23%26Itemid%3D2+1844+silezyal%C4%B1+dokumac%C4%B1lar+isyan%C4%B1&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=3&lr=lang_tr (11 Aralık 2006)

Resim 1. The Weavers I (Dokumacılar); Poverty (Güç), Gravür ve Kuru Kazıma, Statliche Kunst Sammlungen Dresten, 1893, 51,8x51,6 cm.

Resim 4. Anneler, Ağaç Baskı, 1921-1922, 39,8x33,9 cm.

Resim 2. Esirler, Gravür, Private Collection, 1908, 48x 33,9 cm.

Resim 5. Kadını Ele Geçiren Ölüm, Litografi, 1934, 21,9x28,8 cm.

Resim 3. Otoportre, Gravür, 1910, 35x42,1 cm.

Resim 6. The Weavers VI (Dokumacılar); The End (Son), Gravür ve Aquatinta, Philadelphia Museum of Art, 1897, 40,9 x 49,2 cm.